

Sultan II. Abdülhamid'in Meşruiyetinin Eğitim Yapıları Üzerinden Okunabilirliği¹

Esmâ İGÜS*

Özet

Saltanatı süresince halkın arasına fiziksel varlığı ile karışmaktan imtina eden II. Abdülhamid için modern dünyada temsil edilebilme sorunsalı, iktidarı boyunca çözmesi gereken problemlerin başında gelir. Sultan II. Abdülhamid, bu temsiliyet krizinin aşılmasında kendini halka görünür kılmak ve iktidarını inşa etmek için modern dünyanın referans aldığı enstürmanlar ile İslami gelenekle örtüşen çözüm yollarını devreye sokmuştur.

Abdülhamid'in modern kamusal bir kişilik olarak fiziksel tezahürünü, sosyolojik açıdan pek çok alanda görmek mümkündür. Bu metin; Sultan'ın kamusal alandaki görünürlüğünü, dönemin siyasi görüşü paralelinde şekillenen ideolojik ve propagandist eğitim kavramı üzerinden anlamaya yada daha doğru bir ifade ile deşifre etmeye yöneliktir. Abdülhamid'in iktidarını; okullarda kullandığı mimari elemanlar, okulların iç mekân organizasyonları, ders programları, törenler ve ritüeller aracılığıyla halkın arasına karışmadan nasıl kurguladığını ortaya koymak bu çalışmada hedeflenen bir diğer noktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, II Abdülhamid, Modernleşme, Eğitim, Temsiliyet

Reading of Sultan Abdulhamid II's Legitimacy Over The Education Buildings

Summary

It is a serious problem for Abdülhamid II during his reign, who avoids his individual presence from public to give meaning to his non physical presence in the modern world. It is a very serious problem for his power.

Sultan Abdulhamid II, in overcoming this crisis of representation to become visible for the public and build his own power, Abdülhamid uses instruments that has been taken as reference by the modern world with the solution ways that appropriate Islamic culture.

It's sociologically very possible to see his physical appearing since Abdülhamid is a modern and public personality.

This text is about understanding the Sultan's public presence with the perspective of the so-called ideological concept of education which is used as a propaganda tool and shaped by the politic environment of that period. Also there is another issue is to show that how Abdülhamid build his power with the architecture elements used in schools, the interior designs of schools, syllabus, ceremonies and other rituels.

Key Words: Ottoman Empire, Abdulhamid II, Modernization, Education, Representantion

¹ Bu çalışma, yazının 2008 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde tamamladığı "II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi ve Eğitim Yapıları" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Mimari Restorasyon Programı, esmaigus@yahoo.com

Sultan II. Abdülhamid'in Mesruiyetinin Eğitim Yapıları Üzerinden Okunabilirliği

Devlet, varlığını ve üzerine kurulduğu meşruiyet ilkelerini toplumsal alanda sürekli hale dönüştürmek için ideoloji ve eğitim gibi araçları kullanır...(Çetin, 2001: 201)

XIX. yüzyılda, Osmanlı ve Osmanlı'nın çağdaşı çok uluslu imparatorlukların çözmek zorunda oldukları temel problemlerin başında, tüm dünyayı kasıp kavuran ulusçuluk akımına rağmen çökmekte olan monarşi bunalımının aşılması ve halkın gözünde imparatorluk imajının tekrar önemli kılınarak canlandırılması gelmektedir. Bu yeniden varoluş sürecini inşa etmede siyasi erkçe çeşitli enstrümanlar kullanılmış, resmî ideoloji ve dolayısı ile endoktrinasyon sürecine tabi tutulmuş olan eğitim bu noktada başat rol üstlenmiştir.

Modern dünyada var olma, iktidarını sürdürme ve geleceğe taşıma kaygısı, Sultan II. Abdülhamid'in de çağdaşı monarklar gibi saltanatı süresince baş etmek zorunda olduğu temel problemlerden biridir. Hamidî Rejim, bu temel sorunsaldan hareket ve sorunu çözmeye yönelik davranış pratiğiyle, varlık nedeni olan saltanat ve hilafet kavramlarını, iktidarı süresince halkın zihninde önemli ve diri tutmaya çalışmıştır. Ancak Sultan Abdülhamid, modern monark görüntüsüne rağmen XIX. yüzyıldaki seleflerinin aksine fiziksel varlığı ile halkın içine hiçbir şekilde karışmamayı yeğlemiş, Yıldız Sarayı'nın kalın duvarlarının arkasına çekilmiş, özel nedenlerin dışında da kamusal alanda görülmemiştir. Sultanın bu yaklaşımı, okuma yazma oranının düşük olduğu ve kitle iletişim araçlarının henüz daha işlevselleştirilmediği bir toplum yapısında, iktidarın temsiliyet problemini, dolayısıyla da saltanatın görünürlüğüne karmaşık bir hale sokmuştur. Bu saklanışta, II. Abdülhamid'in dış dünya ile sembolik bir dil üzerinden iletişim kurmasına neden olmuştur. (Özbek, 2002: 336) Sultan Abdülhamid, bu noktada kendini halka görünür kılmak ve iktidarını inşa etmek için, modern dünyanın referans aldığı enstrümanlar ile İslami gelenekle örtüşen çözüm yollarını devreye sokmuştur. Temsiliyet bunalımının aşılmasında izlenen bu yolda simgesellik ve sembolizm bilinçli bir şekilde kullanılarak, Sultan'ın görünürlüğü dış dünyaya Batı'nın kullandığı modern iletişim modelleri, diğer bir deyişle -teknoloji, telgraf, demiryolu, saat kuleleri, fotoğraf, haritalar- vs. aracılığıyla ifade edilmiştir. İktidarın onayladığı resmi slogan ve söylemler, merasimler ve eğitim sistemi² gelenekle örtüşen davranış modelleridir. Tüm bu faaliyetlerdeki temel kaygı ve amaç; iktidarı korumak, sağlamlaştırmak ve en önemlisi de dünya devletleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bekaasını sağlamaktır.

Eğitim Aracılığıyla İktidarı Kurma ve Sağlamlaştırma Merhaleleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun süren savaşlar, kaybedilen topraklar ve fakirleşme gibi nedenlerle halk, devlete olan inancını ve güvenini yitirmiştir. İnancını kaybetmiş olan bir halkın da iktidarını desteklemeyeceğini anlayan Abdülhamid tahta çıktığından beri, kullandığı simgesel argümanlar üzerinden bu inancı canlı tutmaya belki de bir anlamda diriltmeye çalışmıştır. Bu yeniden diriliş projesinin gerçekleşmesine yardım eden enstrümanların başında; merkezleşme süreci yaşayan devletin, geçmişe özellikle de Tanzimat Yönetiminin aksine, taşraya daha fazla kamusal yatırım, dolayısıyla da eğitim ve eğitim hizmetleri götürme eğilimi gelmektedir. Periferiye dahi götürülmesi hedeflenen eğitim ve bileşenleri, dönemin kamusal harcamalarında önemli bir kalemi oluşturmaktadır³.

² Eğitim sisteminden burada kastedilen özellikle, ideolojikleştirilmiş ve monarşinin kendini yeniden üretmesini sağlayacak bir eğitim anlayışıdır.

³ XIX. yüzyılın sonlarında Kıta Avrupası Devletlerinin kamusal harcamalarında eğitim önemli bir yer tumaktadır. İngiltere bütçesinin %10'unu, Almanya % 12 sini, Fransa %8'ini, İspanya % 2,5'ünü eğitime ayırmaktaydı. Bkz.

Mehmet Ö. Alkan, (2008), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim" Türk Eğitim Tarihi', s:11, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12.

XIX. yüzyıl boyunca eğitimde tam bir modernleşme hamlesi yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, ancak bütçesinin % 0,5. ile 0,9 arasında değişen oranını eğitim harcamaları için ayırabilmekteydi. Bkz.

Kasım Kurukütük, (2001), "Cumhuriyetin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar Eğitimin Finansmanı: 1923- 1960", s: 65, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı. 149.

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarında hummalı bir biçimde okullaşmanın yaşanmasında, kanımızca ilerleme gibi bir somut nedenin yanı sıra, sembolik ve simgesel anlamların da olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

İktidarının zihinsel alt yapısında eğitim kavramını, her sorunu çözebilecek sihirli bir değnek olarak kurgulayan II. Abdülhamid, merkezden uzak yerlerde dahi ciddi bir eğitim reformu gerçekleştirerek halkı ile arasında sıkı bir duygusal bağ oluşturmaya çalışmıştır. Az nüfuslu küçük yerleşim birimlerinde dahi okullaşmanın yaşanmasında, Sultan'ın iktidarını açığa vurma çabası gizlidir. Ayrıca bu "dönemde geçmiş yıllara göre ciddi bir okullaşma yaşayan Osmanlı toplumunun zihninde, Sultan okul yapılarının iktidarının ve hilafetin sürekliliğinin göstergesi olduğu gibi bir imaj çizmeyi de hedeflemiştir. Bundan dolayıdır ki, XIX. yüzyıla kadar merkezden uzak yerlerde oluşturulamamış olan merkezî devlet imajı, resmî daireler (Hükümet Konakları, Askerlik Şubeleri, İstasyon Binaları gibi) ve okullar aracılığıyla halka ifade edilmeye diğer bir deyişle de öğretilmeye çalışılmıştır. Taşrada, siyasî otorite anlamında boşluk bile bulunsa devletin varlığını halk, karşısında duran ve adeta günlük yaşamına nüfuz etmiş neoklasik üsluplu heybetli bu yapılar aracılığıyla tanımıştır. Yapıların anıtsal görünüşüyle-özellikle de idadî binaları- Osmanlı İmparatorluğu'nun gücü ve büyüklüğü arasında organik bir bağ kurulmuş, devlet aygıtının simgesel halden, somut hale dönüştürüldüğü göstergeler zincirine eğitim yapıları da eklenmiştir. Böylece gerek müfredatları, gerekse de okul binaları ile eğitim sistemi, devletin ideolojik aygıtı haline getirilmiştir. Tüm bu düşünce pratiklerinin yanı sıra, Padişahın temsilîyet mekanizmasının güçlü birer ifadesi olan eğitim yapıları topluluğu, Sultan öldükten sonra bile ayakta kalarak, Sultan'ın iktidarını ve imparatorluğu geleceğe taşımış ve en önemlisi tüm bu yapılar onun adı -Hamidî Dönem Okul Binaları- ile anılmıştır. Bu eylem planı günümüz açısından tahlil edildiğinde görülecektir ki, monarkın adının inşa faaliyetleri vesilesiyle gelecek kuşaklara anılacak olması da tarihsel sürekliliğin aktarımı için seçilmiş iyi bir propaganda aracıdır. Bu düşünceden hareketle, Memalik-i Osmaniye'nin periferi bölgelerinde bile Hamidî iklimin modernize havasını yansıtan ve fiziksel varlığını günümüze kadar sürdürebilmiş okul binaları⁴ inşa edilmiştir. (Parmaksız, 2008: 88).

Dönemi içerisinde yapılan birçok okula (devlet veya özel), II. Abdülhamid'in adının ve sıfatlarının verilmesi, iktidarın meşruiyetine yönelik, kamusal alanda kimlik yaratmaya ilişkin çabalarındandır. İfade ettiğimiz bu görüşü destekleyen, Abdülhamid'in adının ve sıfatlarının resmi ve özel okullara verildiğine dair çok sayıdaki belgenin, izini Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde sürmek mümkündür⁵.

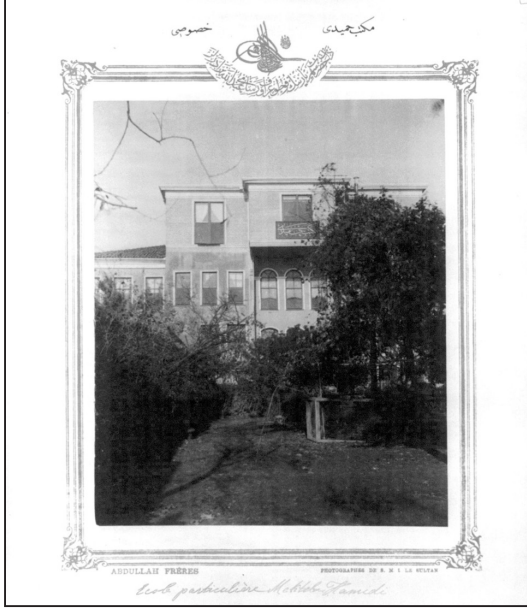
Padişahın isminin okullara verilmesine en iyi örnek 1882 yılında İstanbul Beşiktaş semtinde Kaptanzade Hasan Paşa Konağı'nda özel okul statüsünde açılan ve karma eğitim yapan Mekteb-i Hamidî'dir. Mekteb-i Hamid-î'nin Yıldız Sarayı'na yakın bir yerde kurulmuş olması, Padişahın adını taşıması ve okulun hazineinden ayda 20 Lira yardım alması özel okullar içinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. (Ergin,1941: 775- 76)

II. Abdülhamid şehzadeliği sırasında yapmış olduğu ticaret sayesinde, tahta çıktığında hatırı sayılır anlamda bir servetin sahibidir. Servetinin bir kısmını, maarifin bütçesinin yetmediği zamanlarda masrafını tamamen kendisinin karşıladığı okullar inşa ettirerek kullanmıştır. Yoğun bir şekilde sürdürülen bu inşa faaliyetleri de, Sultan tarafından ideolojik bir mesaj olarak kullanılmış, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olan Sultan'ın cömertliği ve iyiliği gibi vasıflarının halkın zihninde kurgulanması amaçlanmıştır. Böylece II. Abdülhamid, tebaasının belleğinde ataları gibi sefahate dalmayan, halkı uğruna servetini harcamaktan çekinmeyen fedakâr yönetici en

⁴ II. Abdülhamid Döneminde, Anadolu'da yapılmış idadi binalarının birçoğu Kayseri İdadisi örneğinde olduğu gibi lise yapıları olarak günümüzde eğitime hizmet vermeye devam etmektedir.

⁵ Konya'da yapılan hususi mektebin isminin Füyuzat-ı Hamidiye olarak kabul edildiği... BOA, MF.MKT., 895/2, Tarih: 21/N/1323 (Hicri)

Fotoğraf 1⁶: Mekteb-i HamidiFotoğraf 2⁷: Mekteb-i Hamidi Öğrencileri

önemlisi de “*Maarifperver Sultan*” olarak şekillenmiştir⁸. (Özbek, 2002: 162) Maarifperver Sultan yeni okullar inşa ettirirken, tamirata ihtiyaç duyan okul binaları ile de yakından ilgilenmiş, bunlara da gerekli maddi ve teknik desteği sağlamıştır. Sultan'ın tüm bu girişimlerindeki amaç; kültürel ve ahlakî açıdan devlet eliyle biçimlendirilmiş vatandaş modeli yaratmak ve eğitim camiası ile (idareciler, öğretmenler ve öğrenciler) otorite arasında duygusal bir bağ kurarak itaat duygusunun zihinlere yerleşmesini sağlamaktır. (Özbek, 2002: 165- 166)

Okulların küşad (açılış) törenlerinde de, Abdülhamid'in monark özelliği görünür hale getirilmiştir. Açılışlarda devlet erkânının bulun(durul)ması, açılışlara emperyal merasim havasının verilmesi, Sultan'ın merasimler aracılığıyla görünür kılınması ve modernleşme imgesini devletin zihinlerde okullar aracılığıyla rasyonalize etmeye çalışmasıyla ile ilintilidir. Bu bağlamda, eğitimin modernleşme için önemli kavşaklardan biri olduğu motifi gerek siyasi, gerekse yeri geldiğinde popüler motiflerle Erken Cumhuriyet Modernleşmesine de taşınmıştır.

Fotoğraf 3⁹: Yanya, Hamidiye İnas Rüşdiyesi'nin Açılış Merasimi

⁶ Fotoğrafın aslına ulaşmak için Bkz. Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü Koleksiyonu, LOT: 9526, No: 23

⁷ Fotoğrafın aslına ulaşmak için Bkz. Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü Koleksiyonu LOT: 9511, No: 4

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde II. Abdülhamid'in maarifi desteklediğine ilişkin çok sayıda belge bulunmaktadır. Aşağıda bulunan belge bu düşünceyi destekler tarzdadır. Bkz. “Abdülhamid Han'ın hükümdarlık sanatına haiz ve mümeyyiz olup çok çalıştığı, Padişah'ın Alman İmparatoru Wilhelm'in vefatından çok müteessir olup sarayda yas ilan ettiği, Abdülhamid Han'ın *İlim ve Maarifi* himaye edip mektepler kurduğu”... Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.TKM., 11/6, Tarih: 01/B/1305 (Hicri).

⁹ Fotoğrafın aslına ulaşmak için Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı Defter Kısmı (Y.E.E.d) 410 numaraya kayıtlı Yanya Albümü.

II. Abdülhamid Dönemi'nde iktidarın inşasında kullanılan methotlardan biri de, propaganda niteliğindeki sözlü ifadelerle¹⁰ sıklıkla başvurulmasıdır. Bu anlamda kitlelerin en sık kullandığı sloganlardan biri (iktidarın tavsiyesiyle) “*Padişahım Çok Yaşa*”dır. Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıldaki temsiliyet problematiğini, merasimler üzerinden çözümleyen Hakan Karateke, “*Padişahım Çok Yaşa*” sloganının düşünsel arka planını aşağıdaki gibi ifadelendirmektedir:

“*Osmanlı bağlamında İstanbul'daki ilk ve ortaokul öğrencilerinin millet farkı gözetilmeksizin önemli merasimlere götürülmeler; okullarda öğrencilere “Padişahım Çok Yaşa” gibi, aksi fikirlerle karşılaşmadığı takdirde zihinlerde etkili izler bırakabilen cümlelerin hep bir ağızdan tekrarıyla hep muhayyel Sultan meydan getirme sürecinin aşamalarıdır.*” (Karateke, 2004: 217)

Sloganın, halk tarafından sistematik bir biçimde kullanılması için (özellikle merasim ve okul törenlerinde) siyasi erk tarafından gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu minvalde; merasim veya açılışlarda toplanan kalabalık halk kitlesi “*Padişahım Çok Yaşa*” diye slogan atmış, idadi ve rüşdiye öğrencilerine Padişahım Çok Yaşa yazılı örtülerin önünde poz verdirilerek, stüdyo ortamında fotoğrafları çekilmiştir. Genelde iki öğrencinin poz verdiği bu fotoğraflarda, çağdaş eğitim araçlarından olan küre, bazende kitap dekor malzemesi olarak kullanılmıştır.¹² (Fotoğraf 4) “*Padişahım Çok Yaşa*” yazılı levhanın bu tür görüntülerde mutlaka yer alması, II. Abdülhamid'in fiziksel olmayan, ancak soyut olan varlığının genelde dünyaya, özelde de tebaaya ifadesidir.

Fotoğraf No 4 ¹³: Bursa Askeri Rüşdiyesi Öğrencileri “Padişahım Çok Yaşa” Yazılı Levhanın Önünde

dan (medrese ve sıbyan mektebi) farklı olarak çağdaş eğitimin ihtiyaçlarına cevap veren projelerinde; sınıflar, kütüphane, yemekhane, resim atölyesi, teneffüşhane ve yatakhane gibi birimler ile bahçe düzenlemelerini içerirler.

Emperyal İktidar ve Mimari

Avrupa'da XIX. yüzyılda tarihe ve arkeolojiye duyulan ilgi sonucu, özellikle kamusal yapılarda, neoklasik üslup hâkim olmaya başlar. Batıyı model alma çabası içindeki Osmanlı İmparatorluğu'nda da Batı ile eş zamanlı olarak, genelde kamu yapıları özelde eğitim yapıları mimarisinde neoklasik üslubun biçim düzeni ve elemanlarını izlemek olanaklıdır. (Fotoğraf 5)

Ancak burada Batıyı model alma sorunsalı, geleneksel tarih yazımımızın tanımladığı gibi batılılaşma olarak algılanmamalı, yerel ihtiyaçlar çerçevesinde ortaya çıkan, ötekiyi algılama, diğer bir deyişle de modernleşme ve çağdaşlaşma girişimi olarak tanımlanmalıdır.

II. Abdülhamid Dönemi'nde inşa edilmiş okul yapıları, geleneksel eğitim kurumlarından

¹⁰ Okuma yazma oranının çok düşük olduğu XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunda sözlü ifadelerin işlevselliğine dikkat çekilmelidir.

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde “*Padişahım Çok Yaşa*” sloganına ilişkin çok sayıda ve farklı konuda belge bulunmaktadır. Belgelerin içeriklerinin farklılıkları, bu sloganın iktidar ve halk tarafından ne derece içselleştirildiğini bizlere açıkça ifade etmektedir. Bkz.

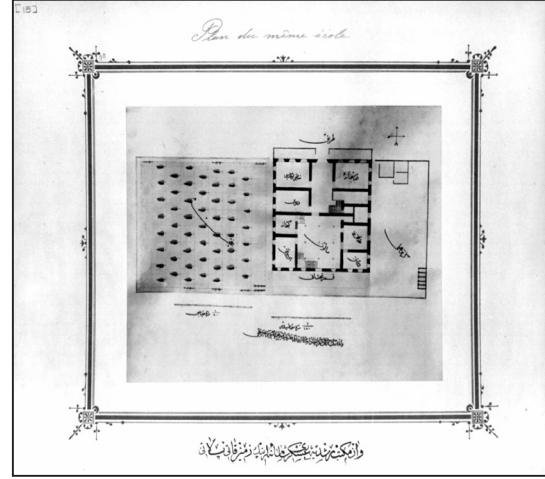
1)Avrupa'ya gönderilmek üzere imal edilen ve üzerinde “*Padişahım Çok Yaşa*” ibaresi bulunan halıların, Aydın Vali Vekili Defterdar Ahmed Refik tarafından Mabeyn'e takdimi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.MTV., 78/82 Tarih: 09/Za/1310 (Hicri).

2) Halep de yeni ibtidai mekteplerin yapılması dolayısıyla üzerinde “*Padişahım Çok Yaşa*” yazılı levhanın tebrik amacıyla Nezarete takdimi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF. MKT., 537/26 Tarih: 01/Ş /1318 (Hicri).

3)Mahkemelerin teşkilatı hakkındaki merasimde bulunan padişah için dualar yapıp “*Padişahım Çok Yaşa*” gibi sözler söylediğine ve teferruatına dair Karacaabad Kazası Naibliği'nin telgrafı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TFR.I..SL.. 102/10137 Tarih: 19/S /1324 (Hicri).

¹² Bu fotoğraflarda kullanılan ve Batı uygarlığı ile özdeşleşmiş olan küre ve kitap, kanımızca iktidar tarafından bilinçli seçilmiş tercihlerdir. Osmanlı'nın dış dünyaya vermek istediği modern imajı ile küre ve kitap bire bir örtüşen malzemelerdir.

¹³ Fotoğrafın aslına ulaşmak için Bkz. Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü Koleksiyonu, LOT: 9512, No: 38

Fotoğraf No 5¹⁴: Soğukçeşme Askeri RüşdiyesiFotoğraf No 6¹⁵: Van Askeri Rüşdiyesi Giriş Kat Planı

6 numaralı fotoğrafta, 1882 yılında açılan Van Askeri Rüşdiyesi'nin giriş kat planı görülmektedir. Plandan da takip edileceği üzere; yapının doğu ekseninde peyzaj düzenlemeli bir bahçe ve batısında da gezinti mahali olarak tanımlanmış arka bahçe bulunmaktadır. Bu alanlar, muhtemelen öğrencilerin ve okul yönetiminin boş zamanlarını değerlendirebilecekler rekreasyon alanları olarak tanzim edilmişlerdir. Plana tekrar dönülecek olursa, Van Askeri Rüşdiyesi, kuzey güney ekseninde uzanan bir koridor ve koridora açılan çeşitli hizmet birimleri (hizmetçi odası, depo, kütüphane ve yemekhane) ile bir adet dershaneden oluşmaktadır. Görüleceği üzere; okulun iç mekân teşkilatlanmasında, çağdaş Batılı okullarda bulunan kütüphane, yemekhane, peyzaj düzenlemesi yapılmış bahçe gibi modern eğitimi tanımlayan mekânlar bulunmaktadır.

Dönemin okul yapıları neoklasik cephe ve modern iç mekân teşkilatlanmalarına rağmen, cepheye yerleştirilen tuğra, kitabe gibi yerel mimari öğeler ve müfredatları ile dikotomiye işaret etmektedir. Bu durum, aslında XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunun kültürel alanda ve dönemin aydınının zihniyet dünyasında çözümlenmek zorunda olduğu temel problemlerin başında gelmektedir. Dönemin edebiyatı ve düşün yazıları sürekli olarak bu problemi kavramaya, dolayısıyla da çözmeye yöneliktir. Osmanlı entelektüel toplumuna özgü bu ikircikli kültürel tavır, arada beride durma kaygısı da, okul yapılarının mimari programlarına en önemlisi de müfredatlarına (Arapça ve Farsçanın Fransızca ile bir arada öğretilmesi gibi) yansıyan bir tezahürden başka bir şey değildir. Okul yapılarında dikotomiye dikkat çekilirken, bu yapıların kendi içinde de bir sinkretizmi de barındırdığını ihmal etmemiz gerekmektedir. Siyasi erk; resmi devlet mimarisi yaratmak adına bilinçli olarak bir araya getirilen neoklasik plan ve cephe düzenleri, ideolojik mimari öğeler ve İslamiyete ilişkin ders konularının ağırlıkta olduğu ders programları birbirinden farklı prensiplerin aynı anda birleştirilmesini yani sinkretizmi güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Ancak dönemin okul yapılarının içlerinde barındırdıkları dikotomi ve sinkretizme rağmen, benzer cephe düzenleriyle iktidarın resmi binalarda görsel olarak yaratmak istediği izleri taşıyarak, iktidarın kimlik inşasına yardım ettikleri göz ardı edilmemelidir. II. Abdülhamid Dönemi eğitim sistemi ve sistemin uygulandığı eğitim yapıları; mimari özellikleri, uygulanan ders programları, ders araç gereçleri ve öğrenci uniformaları ile modern batı toplumlarında uygulanan eğitim sistemlerinin, Osmanlı'da da uygulandığını ifade etmektedir.

¹⁴ Fotoğrafın aslına ulaşmak için Bkz. Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü Koleksiyonu, LOT: 9513, No: 35

¹⁵ Fotoğrafın aslına ulaşmak için Bkz. Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü Koleksiyonu, LOT: 9527, No: 15

Fotoğraf No 7: Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nin Kuzeydoğu Cephesindeki Kitabe ve Madalyon (Fotoğrafı Çeken, Esmâ İğüs, 04 /09 /2008)

Hamidî Rejim, meşruiyetini yapılarda kullandığı süsleme repertuvarları aracılığıyla da kurgulamaya çalışmış, bezeme elemanlarının yapının neresinde ve nasıl kullanılacağına ilişkin bir standart uygulanmıştır. Bu standartın geliştirilmesinde, birçok okul yapısında özellikle de idadilerde, **Tip Projelerin** uygulanmış olması önemli bir nedendir. Bu noktadan hareketle, okul giriş kapılarının üzerine konulan padişah tuğrası ve kitabeler¹⁶, padişah egemenliğinin görsel teyidi olup, imparatorluğa kimlik kazandırmak için kullanılmıştır tespitini yapmak mümkündür. Okul kapısından her gün içeri giren öğrenci, öğretmen ve idareciler padişahın tuğrası ve armasıyla

¹⁶ "II. Mahmud ve Abdülmecid Dönemleri'nde bazı örnekleri olmakla beraber özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı tebaası, ilk defa kendini yöneten padişahın tuğrası ve armasını bu dönemde inşa ettiği binalarda görmüştür". Bkz. Naim Ürkmez (2006), II. Abdülhamid'in Modernleşme Anlayışı, s:47, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi)

karşılaşarak, Sultan'ın iktidarı ile yüz yüze gelmekte ve bu objeler aracılığıyla dolaylı da olsa, Sultan'ın meşruiyeti zihinlerde her daim taze tutulmaktadır. Dolayısıyla akıllıca seçilmiş olan bu görsel teyit, özellikle merkezden uzak yerlerde ve okuma yazmanın düşük olduğu bir toplum yapısında, Sultan'ın varlığından bihaber olan kişiler için, uygulanabilecek iyi bir hatırlatma metodudur. Ayrıca XIX. yüzyıl Osmanlı dünyasında, II. Mahmud¹⁷ ve halefi Sultanlar, devlet dairelerine astırdıkları yağlıboya portreleri ve fotoğraflarıyla kamusal kişilik haline dönüşürken, fiziksel görünümünün bu yolla görünmesi yolunu seçmeyen/izin vermeyen II. Abdülhamid'in kamusallaşması da, mimaride kullandığı bezeme repertuarı ve mimariyi propaganda aracı haline getirmesi ile gerçekleşmiştir. Bu bağlamda yukarıda söylenen görüşleri, Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nin kuzeydoğu cephesinde giriş kapısı üzerinde bulunan kitabede (Fotoğraf 7) izlemek mümkündür. Yarım daire kemerli niş içersine yerleştirilmiş kitabenin en üst kısmında silah ve çeşitli müzik aletlerinin yer aldığı yüksek kabartma tekniğinde çalışılmış rölyef, orta kısmında ayıldızlı madalyon-ki Osmanlı İmparatorluğu'nu simgelemektedir- ve en alt bölümünde ise sekiz mısradan oluşan Aziz ketebeli manzume bulunmaktadır. Manzumenin ilk satırında, okulun Sultan Abdülhamid Han tarafından tesis edildiği yazmaktadır. Bu manzume ile okul kapısından her gün içeri giren öğrenci, öğretmen ve yöneticilere okulun banisinin olduğunu hatırlatmakta ve tebanın belleğinde kendisini her daim taze tutmaktadır. (Parmaksız, 2008: 144-145)

Son Söz Yerine

XIX. yüzyılda ve halen günümüzde eğitim sistemi ve okullar, devletin toplumdaki rolünü tanımlamak adına önemlidir. Bu bağlamda otorite tarafından resmi ideolojinin aktarımında, eğitimin işlevsel bir araç olduğu anlaşılabilir, iktidarın kendini yeniden üretmesini sağlayacak bir kurum olarak görülmüş ve resmi ideolojinin aktarılmasında sıklıkla başvurulan araçlardan biri haline getirilmiştir. Tüm bu aşamalardan sonra, ideolojikleşmiş eğitim sürecine tabii tutulan birey ile devlet arasında yeni bir ilişki yumağı tanımlanır. Bu ilişki ağı, bireyin lehine doğru gelişen haklar ve özgürlükler tablosuna aittir. Bu noktada siyasi erk, dolayısıyla da II. Abdülhamid Rejimi tarafından amaçlanan; Osmanlı toplumunda eğitim aracılığıyla toplumsal bir dönüşüm yaratılmaya çalışılırken, bu değişimin doğal sonucu olarak da bireyde devlete karşı hayranlık uyandırmak fikri olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Kaynakça

Alkan, M. Ö.(1996). *Ölçülebilir Veriler Işığında Tanzimat Sonrası Osmanlı Modernleşmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış doktora tezi).

Alkan, M. Ö. (2008), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türk Eğitim Tarihi Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6,12.

Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev. Y. Alp ve M. Özışık), İstanbul: İletişim Yayınları.

Arpacı, S. (2003). *Sultan II. Abdülhamid Bibliyografyası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

Azakoğlu, N. (2006). *Tarihi Eserlerin Fotoğraflanması (Erken Fotoğrafçılık Dönemi 1839-1899)*. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi)

¹⁷ Osmanlı bürokrasi tarihinde, portresini devlet dairesine astıran ilk padişah II. Mahmud'dur. Portrenin Selimiye Kışlasına asılmasının tarihsel serüvenini Ali Şükrü Çoruk aşağıdaki gibi aktarmaktadır:

...Resmin asılması sırasında nişanlı ve sırmalı ağır merasim elbiselerini giyen üst düzey askerî görevlilerin ve subayların katıldığı "şayan-ı temaşa ve mutantan" törenler düzenlenmişti. Resmin bulunduğu Beylerbeyi Sarayı ile asılacağı Selimiye Kışlası, arasındaki güzergâh boyunca top arabalı askerî birlikler konuşlandırılmıştı. Beylerbeyi Sarayı'ndan alınan resim tıpkı bir insan gibi binek taşından alınarak bir faytona bindirilmiş, başta Hassa Müşiri Fethi Paşa ve Çirmen Mutasarrıfı Mustafa Nuri Paşa olmak üzere pek çok paşa faytonun önünde, padişahın yakın adamlarından İzzet Bey ile Serasker Hüseyin Paşa ise faytonun arkasında olmak üzere alay hareket etmişti. Törenleri izlemek isteyen padişah da bizzat Selimiye Kışlası'nda hazır bulunmuştu. Padişahın resmini getiren fayton kışlada geldiğinde üst düzey askerî subaylar ve vezirler atlarından inerek resmi faytondan çıkıp kışlada önceden hazırlanmış yere asmışlardı. Resmin asılması sırasında kurbanlar kesilmiş, bu sırada Hüdaî Dergâhı şeyhi ile Sünbüliyye Şeyhi Yunus Efendi tarafından dualar okunmuştu. Ardından yirmi bir pare top atışı gerçekleştirilmiş, pek çok gösteri düzenlenmiş ve tören sırasında kışlada bulunan askerler resmigeçit yapmışlar, törenin düzenlendiği akşam ise kışlanın içi ve dışı kandillerle ışıklandırılmış, havaî fişek gösterileri yapılmıştı.... Bkz. www.mostar.com /Detay.aspx?YazilID=687, (erişim tarihi 03/11/2014).

- Çetin, Halis.**(2001). “Devlet, İdeoloji ve Eğitim”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık Cilt : 25 No: 2
- Çetinsaya, G.** (2005). Din Reform ve Statüko: II. Abdülhamid Dönemine Bir Bakış (1876-1909). *Osmanlı Medeniyeti Siyaset- İktisat- Sanat*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Deringil, S.** (1992). II. Abdülhamid Dönemi’nde Osmanlı Dış İlişkilerinde “İmaj” Saplantısı. *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri*, İstanbul: Mayıs 1992.
- Deringil, S.** *İktidarı Semboller ve İdeoloji, II. Abdülhamid (1876-1909)*, (Çev. Gül Çağalı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergin, O. N.** (1941). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- Fortna, B.** (2005). *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam Devlet ve Eğitim* (Çev. Pelin Sıral), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurukütük, K.** (2001, Ocak- Şubat- Mart). “Cumhuriyetin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar Eğitimin Finansmanı: 1923- 1960”. *Milli Eğitim Dergisi*. No:149.
- Özbek, N.** (2002). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet (Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parmaksız, İ. E.** (2005). Washington Kongre Kütüphanesi Işığında Eyüp Baytar ve Eczacı Askeri Rüşdiyesi Tarihi, *Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul, Mayıs 2005.
- Parmaksız, İ. E.** (2008). *II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2008 (yayınlanmamış doktora tezi).
- Sakaoğlu, N.** (1993). Askeri Okullar. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını.
- Tekin, Ş. Ve Tekin A, G.** (1998). “Imperial Self Portrait: The Ottoman Revealed In The Sultan Abdul Hamid II’s Photographic Albums”. *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları*. Volume XII.
- Ürkmmez, N.** (2006). II. Abdülhamid’in Modernleşme Anlayışı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.MTV., 78/82 Tarih: 09/Za/1310 (Hicrî)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF. MKT., 537/26 Tarih: 01/Ş /1318 (Hicrî)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.MKT., 895/2, Tarih: 21/N/1323
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TFR.I..SL.. 102/10137 Tarih: 19/S /1324 (Hicrî)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı Defter Kısmı (Y.E.E.d) 410 Numarada Yanya’ya Ait Albüm.

- Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, LOT:9526, No:23
- Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, LOT:9511, No:4.
- Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, LOT:9512, No:38.
- Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, LOT:9, No:.
- Washington Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamid Fotoğraf Albümü, LOT:91, No:.

İnternet Kaynakları

- www.mostar.com /Detay.aspx?YaziID=687, (erişim tarihi 03/11/2014).

